

Степан Васильович Васильченко Кармелюк

ДІЙОВІ ОСОБИ

Пані Люба .

Пан Стась .

Панна Рома .

Пан Маркел .

Ксьондз .

Економ .

Невідомий (Кармелюк) .

Чабан .

Люди в селянському вбранні.

I

З туману вирізаються контури старого й глухого лісу, що густо поріс колюччям та папороттю. Серед лісу сумує давня руїна з панських мурів. Стіни полупані, розсипані, увійшли в землю, поросли травою та мохом, кропивами та полинням. Дірки, де були вікна, теж диким бадиллям позаростали. Блимають серед руїни в бур'яні блудящі огні. Гуде вітер над руїнами, гойдає лісом, шумить. Шум помалу переходить у музику: чути давню мазурку, що була відома під назвою

«Кармелюк». Руїна оживає, контури туманяться. Де були мандрівні огники — горять свічки. Де були пеньки й уламки муру, з'являється обстановка легенди. Музика стихає. Глухе земелля в панських будинках, муроване; стеля кругла, вигнута. Стіни з темна-синього кольору. Штукатурка місцями вилущена, стіни подекуди поросли мохом. По кутках — павутиння. В стіні — високе ґратоване вікно. Крізь його видно якесь бадилля. В мусяжевих підсвічниках горить декілька свічок. Коло огню літають вечірники-метелики. Скрізь без ладу розставлені старовинні меблі: стільці, кріселка, столи, канапи тощо. Осторонь на столі стоїть на декілька персон непочата вечеря. На другому — жужмом лежить різна зброя: пістолі, шабля, приламана рапіра, порохівниці, патронташі. Двоє дверей: одні — маленькі, низькі, потайні; другі — великі; ці підперті кіллям, забарикадовані. Пані Люба недужа лежить з пов'язкою на голові в ліжку. Коло неї на ослончику — ліки: каламарчики, шклянки, вода в графині. Обік пані Люби, на ослончику — пан Маркел — зігнутий, зажурений. Коло його долі — кучею скиданий архів. У кутку, з книжкою в руках — ксьондз; перед ним — налой, на налої — розп'яття. Горить лампадка.

Пан Стась (становиться на стілець, дивиться у вікно.) А ніч яка! Негодяна, як ворон, темна! Ні, не йму я тому віри, щоб принесла його нетеча такої

ночі! (Сходить із стільця.)

Пані Люба . Оце саме й ніч для розбійника. Він її такої тільки й дожидає. Швидше на те треба сподіватися, що військо не прийде, а він того не злякається.

Пан Маркел (затурбувався). Як — військо не прийде? Що це ви лякаєте, пані Любо? (Твердо.) Військо прийде! Воно мусить прийти! Ха! Це хороша була б річ, коли б воно в цей час зрадило нас!

Ксьондз (теж стурбований). Так, так... Це була б справді щира послуга, коли б воно чогось зовсім не прийшло сьогодні! Я вже не знаю, що б уже ми дали й робили.

Пан Маркел (певно). Ні! Ні! Цього бути не може! Про це й думати не слід. Військо прийде, й прийде сьогодні — у мене є таке передчуття. Ось поназдивитесь!

Пані Люба . Та коли ж воно прийде? Вже серце зниділо, його дожидаючи...

Пан Стась (роздратовано). Мамо, ти хвора, тобі не слід хвилюватися: випий своїх крапель, і будемо спокійно дожидати далі.

Пані Люба (втримуючи себе). На інше надіятися немає на що, — будемо дожидати...

Одчиняються маленькі двері; низько згинаючись, увіходить панна Рома.

Пані Люба (придивляється). Панна Рома? Ми так турбувалися за вами, де ви блукали?

Панна Рома (струшує з себе порошок і сміття). Ой, що там тільки діється — вам і на думку не спаде. Такої негоди, такої бурі не бачила — скільки живу! Дерево з кореня ламає, гілля обносить, розкидає! Зриває покрівлі у станях і коморах, солому безвісти заносить. А там за садом півнеба двигтять од блискавиць... Суне така хмара, така грізна, що обгортає жах! Худоба по двору розбіглася, реве: сум стоїть над нами.

Пані Люба (пригноблена). Це якась кара на нас господня!..

Пан Стась . А де ж челядь? Люди?

Панна Рома . Людям усе теє байдуже. Ще й сміються, радіють. Це, кажуть, Кармелюк панів іде судити. Понаряджалися, як на свято, волі дожидають...

Всі слухають уважно й похмуро.

Пані Люба (гірко). Радіють, кажете...

Пан Стась (люто). Хай же радіють, хай дожидають! Ось прийде військо, я їм наряджу свято! Будуть вони довго його згадувати!

Загадались. Дехто ходить, дехто сидить — всі задумані.

Пані Люба (кинулася, здригнувши). Мені

здається, панове, що у нас занадто світла, певне, з саду видно буде його з вікна.

Пан Маркел (злякано). А це правда! Це правда! Як це раніше не прийшло нам у голову? Я гадаю, тут досить буде одної свічки.

Ксьондз . Навіть лампадки.

Пані Люба гасить свічки. Стає потемно.
Пауза.

Пані Люба . Як сумно стало... Пане Маркелу, оповідайте що-небудь.

Пан Маркел . Не в гуморі я сьогодні, кохана пані. (Зітхає.)

Пані Люба . Хоч би що-небудь говорили, аби не мовчали, сумно стає, так сидівши... Панно Ромо, про віщо ви загадалися?

Панна Рома (кидаючись од задуми). Коли я була малою, жила у нас челядинка, моя няня, стара жінка родом десь аж з-під Карпат. Звали її, здається, Марисею. Часто вечорами розповідала вона мені про якогось розбійника з гір; про його казали, ніби під ним двигтіла земля, а на йому дзвеніло зброння, коли він наближався... Няня казала, що то був мусяжевий велетень із залізною палицею і що його не брала ні куля, ні меч. Він теж роздавав бідним усе те, що брав у панів. Одно оповідання про його, пам'ятаю, так було вразило мене, що я всю ніч проплакала.

Пан Маркел (підводить, занепокоєний,

голову). Що ж то був за розбійник?

Панна Рома . Тепер гаразд я того не пригадаю. Мріється воно мені, як у сні. Пригадую тільки, що розповідала Марися про якийсь льох чи мури; що там теж було темно й сумно... Сиділи якісь люди і дожидали його.

Пан Маркел (підходить ближче до панни). Це так, як зараз... цікаво!

Ксьондз . Це дуже цікаво!

Панна Рома . Сидять ото вони, дожидають його, на себе смерті сподіваються...

Пан Стась (пильно дивиться на неї). Ти оце не вигадуєш, Ромо?

Панна Рома . Анітрошки... Надворі негода: чи дощ, чи сніг — не пригадаю. Коли опівночі приїжджає до будинку якийсь лицар на коні, розповідає, що зблудився, прохає впустити його перегрітися та перебути негоду.

Всі збиваються тісно коло панни Роми; увага збільшується.

Запрохують його, впускають... Дивляться — справді: одіж на йому мокра, сам томлений, марний, здається, насилу стоїть на ногах. Сів він коло столу, сидить. До його говорять — він мовчить, не відповідає. Придивляються, а він спить...

Пан Маркел (хрипко). А він спить?

Панна Рома . Спить.

Пані Люба (швидко). Годі, годі про це!

Панна Рома . Хіба що?

Пані Люба . Признаюся — не люблю я таких казок... Боюся... Будемо говорити краще про щось інше. Другим часом дослухаєм. (Пауза. Лагідно.) О, чого ж це ніхто і досі не сідає вечеряти? Пане Маркелу, ви, панотче, прошу до столу — вечеря вичахає!

Пан Маркел (махає рукою). Щось не того...

Всі трохи заворушились і знову завмерли. Часом злякано прислухаються. Дехто, нудьгуючи, повертає голову, ніби намагаючись скинути якусь із себе вагу, і знову німіє. Чути важке зітхання. Хтось промовив коротке «та-ак» і знову змовк. Пауза тяжка, глибока.

Пан Стась (стукає кулаком об стіл, обурений). Ні, так не можна! Це вже справді чорт знає, що за справа! Тут усякий терпець увірветься: третій день сидимо в льоху, як каторжники, третій день дожидаємо, що кожної хвилини нагло налетить із своїми гультями той заброди-голова і шкури з живих поздирає, а їх мов який чорт ухопив. Коли б вже не було у місті війська, а то ж там його повнісінько. І ото не спромоглися, щоб надіслати сюди сотню-другу жовнірів? І оце така наша оборона? Оце така наша влада?

Ксьондз (схоплюється і теж починає ходити, обурений). Це таки справді може обурити! Я не

знаю, що вони там роблять, куди вони дивляться: кругом бунтарять, грабують, скрізь безладдя, безраддя, а їм байдужісінько, мов їм і діла до цього немає!

Пані Люба і панна Рома починають плакати.

Пані Люба . Я ж казала, я ж казала, що так воно вийде! Не йняв віри, а тепер сам...

Панна Рома . Це сором! Це ганьба! Матері, жінки, сестри мусять ховатися по льохах, і немає кому за них заступитись. Я ж прохала, я ж благала, їдьмо з цього проклятого краю бунтарів і гайдамаків за кордон. Ні, не послухали...

Пан Стась . Я ж оповістив їх, в якому ми можемо опинитися становищі, я ж доносив, що ми тримаємо в себе великої ваги в'язня, що за його нам розбійник горло поперегризає, як тільки довідається, що ми його тримаємо у себе... Я ж...

Ксьондз . Це злочинство! Цього не можна терпіти далі! Про це треба скаргу посилати намісникові краю, а то і його величності...

Здіймається лемент, жінки плачуть.

Пан Маркел (слабо, плаксиво). Та, може ж таки, не все ще пропало. Може, те військо вже десь близько...

Пан Стась (гаряче). Воно повинно було вирушити того ж дня, тієї ж години. І нехай би воно плуталося волами, — воно ще вчора мусило тут бути. Мусило! Бо це ж не жарт. Тут про життя

ідеться. Тут може таке чортовиння зчинитися...

Пан Стась раптово дає всім ознаку рукою, щоб мовчали; сам прислухається до забарикадованих дверей.

(Сердито до дверей.) Хто такий?..

Пауза.

То що це ти — не знаєш, кудю треба йти?

Всі . Що таке? Хто такий? В чім річ?

Пан Стась . Чорт Остапа несе чогось.
(Одпирає й одчиняє двері.)

III

Увіходить економ — задиханий, стримано радісний.

Пан Стась (сердито). Я питаю тебе, чого прешся в ці двері?

Пані Люба . Що там таке?

Пан Маркел . Що там діється?

Ксьондз . Що там зчинилося?..

Економ (витираючи піт). Заспокойтеся, кохане панство, хвалити бога — все гаразд: військо прийшло!

Пауза. Неймовірно і радісно презираються.

Пані Люба . Що, що ти сказав? Військо прийшло?

Панна Рома . Прийшло військо?

Ксьондз . Військо?!

Пан Маркел (радісно). Військо? Та не може бути!

Економ (спокійний, радісний). Прийшло, прийшло, ясний пане...

Обличчя в усіх одмінюються. Вириваються вибухом радощі: «Нарешті!...»

Пан Маркел . Немов гора з душі!.. (Сідає знеможений, далі з дикою енергією схоплюється і плече в долоні.) Прийшло військо! Прийшло військо!.. (До всіх, як переможець.) Ну що, панове мої? Не я вам казав, що військо прийде? Не вірили? Що тепер скажете, пане Стасю?

Пан Стась (до економа). Куди ж прийшло воно, де розташувалося?

Економ . Військо розташувалося зараз за брамою, в гаю, а командир тут, коло дверей. Прохає впустити його пересидіти негоду. У вітальні тепер порожньо, все сьогодні звідти повиносили, — і я не знаю, куди його зараз прохати.

Панна Рома (здригнула). Ой!

Пан Стась . Що тобі, Ромо?

Панна Рома . Я не знаю, чогось мені зразу стало так боязко і радісно.

Економ . То куди ж, пані,- сюди накажете його привести?

Пані Люба . Підожди, я сама до його вийду. (Схоплюється з ліжка, починає метушитися, хапається приборати.) Куди ж його... Як же його...